

Om Kvægsygen paa Hindsholm

i det 18de Aarhundrede.

Ved Tue Axelgaard.

I Kristian den Sjettes Regeringstid var Forholdene overmaale trykkende for det danske Landbrug. Blandt forskellige Aarsager til disse triste Forhold var det særlig de meget lave Kornpriser, der gjorde Udslaget.

Medens en Tønde Rug, Byg eller Havre ved Aar 1700 kostede omregnet i vore Penge omtrent henholdsvis 7 Kr., 5 Kr. og 3 Kr., var disse Priser i Femaaret 1730—1734 dalet til 4,68 Kr. for en Td. Rug, 4,00 Kr. for 1 Td. Byg og kun 2,16 Kr. for 1 Td. flavre.

Priserne paa Kød, Smør og Flæsk holdt sig bedre, og de mere fremmelige Landmænd begyndte at øge deres Besætninger af Kvæg og Svin; men saa kom Kvægpesten og standsede med et Slag Forøgelsen af Besætningerne i adskillige Egne.

Kvægpesten kom her ind i Landet i Aaret 1745 og hærgede med saa stor Voldsomhed, at der i dette Aar anmeldtes som dræbte af Pesten 91 000 Kvæghoveder paa Sjælland, 22 300 paa Fyn og 10 500 i Nørrejylland.

I de følgende Aar var Pesten mindre voldsom, men holdt sig dog i Landet til 1751.

Regeringen traadte straks til for at hjælpe, og 1. Juli 1746 — faa Dage før Kongens Død — udkom Forordningen om »adskillige Poster, Landgodset fornemmelig vedkommende, for at lette Undersaatterne i disse formedelst Kvægsygen besværlige Tider«. I denne Forordning skærpes Forbudet mod Udførsel af Køer og Kvier, der gives Toldfrihed for Indførsel af Køer og Faar m. m.

Angaaende Kvægpesten, saa kom den igen 1762 og 63 og atter 1769—72.

I Efteraaret 1777 viste den sig paa Falster, men der blev den standset ved energisk Nedslagning, og den gjorde derfor ikke stor Skade der.

Aaret efter fik den derimod fat paa Langeland, og der rasede den saa frygteligt, at 4233 Stykker Kvæg eller $\frac{1}{3}$ af al Øens Kvæg døde. Fra Langeland bredte den sig til Fyn og Laaland og holdt sig 1779 og 80 og kom saa i Slutningen af 1780 til Jylland, men standsede helt 1781.

Det var især i første Omgang, at Pesten anrettede de store Ødelæggelser, senere var den de fleste Steder langt mildere, naar undtages paa Langeland, og i den sidste Sygdomsperiode fra 1777—1781 døde ialt kun 9609 Stykker Kvæg, som blev takseret til en Værdi af 52 000 Rdl.

Paa Hindsholm fik Kvægsygen fat i December 1745, og allerede 1. Febr. 1746 kunde Amtmand Adeler over Nyborg Amt indberette, at der i Scheelenborg Birch (Hindsholm) var tabt 654 Stykker Kvæg.

Deraf paa Scheelenborg	124 Stykker
" " Broeløche	128 "
" " Huerringe	254 "
" " Bonsøe	34 "
" " Hersnap By	27 "
" " Mesinge	31 "
" " Salbye	47 "
" " Salbye	5 "
" " Martofte	1 "
" " Maaløe	3 "

Ialt: 654 Stykker

19. Februar sker den næste Indberetning, og i Løbet af de 19 Dage er der død: 23 Stk. Kvæg i Mesinge, 28 i Salby, 3 i Midskov, 3 i Taarup, 18 i Martofte, 13 paa Bogense og 12 i Maale, ialt 100 Stk.

Fra 19. Februar til 19. Marts 1746 dør der i:

1. Mesinge	74 Stk.	6. Hersnap	10 Stk
2. Salby	15 "	7. Dalby	12 "
3. Martofte	64 "	8. Maale	24 "
4. Bogense	19 "	9. Viby	4 "
5. Stubberup	21 "	10. Grønlund	68 "

Ialt: 311 Stk.

Fra 19. Marts til 7. Maj 1746 døde der i Salby 10, i Martofte 75, i Maale 35, ialt 120 Stk.

Indtil 30. Juli var der dernæst død 3 i Dalby, og indtil 22. Oktbr. s. A. er Tabet paa Eroløche Hovedgaard 7, i Dalby 26 og i Taarup 55, ialt 88 Stk., og endelig meldes der 31. Debr. s. A., at der paa Broløche af ny indkøbte er mistet 50 Stk. Dermed standser Kvægsygen paa Hindsholm i denne Omgang; men det var jo ganske vist ogsaa en haard Omgang for Herregaardene og for enkelte af Landsbyerne. Dalby mistede saaledes 98, Melsinge 128 og Martofte endog 158, og medens Viby slap med at miste 4 Stk Kvæg og Midskov endog kun 3, var Tabet for de 3 Gaarde paa Bogense ikke mindre end 32, og den ene Gaard paa Romsø mistede 34, vel sagtens hele Besætningen.

Paa Hverringe mistedes i Løbet af nogle Uger 254, og det var maaske Grunden til, at Gaarden Bøgebjerg fremstod. Denne byggedes nemlig paa den Tid, og det kan være rimeligt nok, at Ejeren af Hverringe har indkøbt Kvæg fra sunde Steder og anbragt dette paa det afsides liggende Bøgebjerg.

I Oktober 1762 tager Sygdommen haardt fat igen her paa Hindsholm; men medens jeg har Optegnelser over alle Tabene fra 1745—46, der er tagne fra Amtmandens Indberetninger, hvilke opbevares i Rigsarkivet, har jeg fra 1762—63 kun Oplysninger fra Baroniet Scheelenborgs Omraade. I Arkivet i Odense findes Lister over de Tab, der paa Baroniets Herregaarde og Bøndergods faldt i de nævnte Aar 1762—63 samt i Aarene 1765—67.

Man ser da, at Kvægsygen ogsaa denne Gang har hærget ganske voldsomt.

I de sidste 3 Maaneder af Aaret 1762 døde der ialt 509 Stk. Kvæg, deraf 343 Køer og 66 Kvier, og i Løbet af Aaret 1763 dør der 177 Kreaturer. Nu er der Ro til i December 1765, da der dør 3 i Midskov, atter Stilhed til sidst i Novbr. og December 1766, hvor det paany tager voldsomt fat paa Scheelenborg, hvor der i disse 2 Maaneder dør 150 Stk. Kvæg.

I Begyndelsen af Aaret 1767 griber den om sig paa Lang og i Martofte, hvor der mistes henholdsvis 15 og 46 Stk. Dermed standser Sygdommen, men i Løbet af disse Aar har Scheelenborg Gods ogsaa mistet over 900 Kreaturer.

Til Trods for at Stubberup Sogn slap meget skaansomt over Svenskekrigen, var Besætningerne dog i 1682, altsaa nogle

og tyve Aar efter Krigen, yderst smaa, og det samme var Tilfældet i de andre Sogne. Dette kan man se af de Kop- og Kvægskatlistes, som Præsterne maatte optegne og indsende, og som endnu findes i Rigsarkivet.

I Stubberup Sogn fandtes i dette Aar hos Bønderne — 45 Gaarde og 28 Boelsteder eller Huse med Jord — kun 109 Køer og 70 Stykker Ungkvæg og Kalve.

I Dalby Sogn har Sognepræsten 8 Køer, 8 Stude og 6 Ungnød, i det øvrige Sogn med 32 Gaarde og 12 Boelsteder og Huse er der kun 66 Køer og 40 Ungnød. Deraf har Hernapgaard med ca. 20 Td. Hartkorn, 5 Køer og 4 Ungnød, men Mosegaard i Dalby kun 1 Ko og 1 Ungnød.

I Viby Sogn er der i Landsbyen Viby forholdsvis flere Kreaturer end i de andre Landsbyer paa Hindsholm, men til Gengæld er Mesinge Sogn rent forarmet. I Svenskekrigen maa det særlig være gaaet ud over dette Sogn.

Paa Herregaardene var det bedre. I 1687 er paa Scheelenborg: 30 unge Stude, 32 Stude i 3die Aar, 20 Ungnød og 8 Køer, samt hos Koforpagteren 70 Køer og 4 Kalve, og paa Grønlund (det nuværende Brockdorff), havde Hendric Hollænder 40 Køer og 2 Ungnød.

Paa Hverringe var der 74 Køer, 10 Ungnød og 12 Kalve samt hos Bønderne at føde af Gaardens Kvæg 3 Stude, 1 Ko og 22 Ungnød.

Desuden havde Godsfuldmegetigen Niels Christensen, der boede paa Lykkegaard, 14 Køer, 8 Stude, 11 Ungnød og 4 Kalve.

Paa Brolykke havde velbyrdige Knud Bilde, der ejede Halvdelen af Gaarden, 52 Køer. Den anden Halvdel ejedes af den dygtige Baron Fr. von Vittinghof paa Scheelenborg, og der har der sikkert været mindst lige saa mange Kreaturer.

Naar man nu ser, hvor mange Kreaturer der mistedes under Kvægsygen, saa fremgaar deraf, at Kvægbesætningerne fra 1682 til henimod Midten af næste Aarhundrede er vokset overordentlig stærkt ikke alene paa Herregaardene, men ogsaa hos Bønderne.

Medens der i Martofte kun fandtes ialt 73 Kreaturer, døde der af Kvægpest i Aaret 1746 158 Stk. Kvæg, og senere i Aarene 1763—67 ialt 125 Stk.

I Egense med sine 2 Gaarde var der i 1682 forholdsvis mange Kreaturer, nemlig tilsammen 5 Køer og 5 Ungnød, men

den dygtige Niels Laursen mistede paa een Gang — ved Juletid 1762 — ikke mindre end 8 Køer, 6 Kvier og 4 Ungnød, og desuden $1\frac{1}{2}$ Aar senere 6 Køer, 1 Kvie og 3 Kalve. Hans Nabo Mads Pedersen slap dog med et Tab af 5 Køer, 3 Kvier, 2 Ungnød og 2 Kalve.

Denne stærke Forøgelse af Kvægbesætningerne hænger sammen med, at Herremændene lagde Hovedvægten paa Kreaturhold, fordi Priserne som alt nævnt var en Del bedre for Smør, Kød og Flæsk end for Korn.

Tillige fik de mange af deres Bønder til stærkt at øge deres Besætninger, og forskelligt tyder paa, at Bønderne paa Hinds-holm var forholdsvis velstillede, men naturligvis maatte den voldsomme Kvægsyge give et stærkt Tilbageslag, og man ser da ogsaa, at Bøndernes Kvægbesætninger under Hverringe Gods henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede er meget smaa, og tillige, at det ofte er vanskeligt at faa Gaardene bortfæstede.

Paa Scheelenborg Gods var det næppe bedre, men derom savnes Oplysninger, idet der paa Arkivet i Odense er meget smaat med Arkivalier fra Baroniet Scheelenborg.

Fra Hverringe findes der derimod en hel Del, og deraf ser man blandt meget andet, at samtlige 14 Gaarde i Maale blev bortfæstede til nye Brugere i Tiden fra 1755—80, og skønt Landgilden var meget lille, gav Indfæstningen ikke stort. De 7 gav intet, og de andre 7 tilsammen 390 Rdl. Saa gav de 9 Boelsteder dog mere, nemlig af tilsammen $8\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn: 138 Rdl., 2 f eller af hver Td. Hartkorn over 16 Rdl., medens Gaardene med deres $82\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn ikke kunde give ret meget over 4 Rdl. af 1 Td. Htk. i Indfæstning.

De 9 jordløse Huse i Maale gav endnu mere i Indfæstning, nemlig tilsammen 106 Rdl. 4 f .

Fra 1792 findes i Arkivet fra Hverringe Lister over, hvor mange Heste og Kreaturer hver Fæster havde. Man ser deraf, at der (paa Grund af det svære Hoveri) holdtes en Mængde Heste.

Der holdtes ogsaa en Mængde Faar; men Besætningerne af Kvæg og Svin var kun smaa.

De 14 Gaardmænd i Maale havde tilsammen 86 Heste og 30 Plage, men kun 57 Køer og 50 Nød. Boelsmændene, der ogsaa maatte udføre svært Hoveri, deriblandt Pløjning, havde 24 Heste, Hartkorn 9 Heste og 3 Plage, men 4 Køer og 4 Nød.

Selv paa større Gaarde var Kvægbesætningen ofte lille. Saaledes havde en Hverringebonde i Taarup med over 12 Td. Hartkorn 9 Heste og 3 Plager, men 4 Køer og 4 Nød.

Nu kom saa henimod Aarhundredets Slutning de gode Tider for Landbruget, men paa Grund af de gode Kornpriser lagde man nu Hovedvægten paa Kornavl, og Kreaturholdet øges ikke videre. Først da Mejerierne kom frem, kom der en stærk Forøgelse af Kvægbesætningerne; men endnu holdes der den Dag i Dag i Almindelighed kun smaa Kvægbesætninger paa Hinds-holm.
